

נוביני קרקובסקיה **Nowiny Krakowskie**

ארגון יוצאי קרקוב בישראל
 Związek Krakowian w Izraelu
 Association of Cracowians in Israel

כתיבה, עריכה והבאה לדפוס : לילי הבר
 רח' הנוריות 31, הרצליה, 4672630
cracowassociation@gmail.com
 טלפון : 054-4436366, פקס : 09-9579540
www.cracow.org.il

www.facebook.com/groups/cracowassociation

גליון 144 פברואר 2019 אדר א תשע"ט

בטאון ארגון יוצאי קרקוב בישראל

מדריך למסייר בקרקוב היהודית

בימים אלה ראה אור בקרקוב, בעברית, מדריך למסייר באתרים ההיסטוריים ואתרי ההנצחה בקרקוב היהודית. את המדריך חיבר מר אוגניוש דודה, מנהל המוזיאון היהודי בבית הכנסת הישן, והוא מחזיק 128 עמודי טקסט ותמונות בצבע. המדריך כולל שלושה מסלולי סיור :

- ♦ מכיכר השוק המרכזית דרך רחובות שפיטלנה וגרודצקה, מגרש מכבי, בית ספר "בית יעקב", רחובות קרקובסקה, סקבינסקה ועד רחוב בוכנסקה ;
- ♦ מרחוב יוזפה ועד רחוב פשמיסקה כולל בתי הכנסת ששרדו בקז'ימייז', הגימנסיה העברית, בית החולים היהודי, התיאטרון היהודי ובתי העלמין רמ"א ובמידובה ;
- ♦ מסלול הגטו - מכיכר גיבורי הגטו בפודגוז'ה, הרובע שבו היה הגטו בתקופה 13.3.1943-21.3.1941, דרך רחובות לבובסקה וירוזולומסקה, ועד למקום שבו היה מחנה הריכוז פלשוב.

מי יודע?

פרופ' **יואנה טוקרסקה-בקיר**, מרצה באקדמיה הפולנית למדעים, החלה במחקר על הפוגרום שערכו הפולנים ביהודי קרקוב, ב-11 לחודש אוגוסט 1945.

הפוגרום החל בשבת בבוקר, באיזור בית הכנסת קופה, ובפוגרום נרצחו רוזה ברגר ואנשל צוקר, ומספר אנשים נפצעו והועברו לטיפול בבית החולים. החוליגנים השאירו במקום כרוז המאשים את היהודים ברציחת ילדים פולנים למען הפולחן בהיכל מידובה, והכרוז מסתיים במלים "אין מקום ליהודים בפולין".

כל מי שיש בידיו עדויות, תמונות, מסמכים או מידע על הפוגרום מתבקש לכתוב לפרופ' טוקרסקה-בקיר j.tokarska-bakir@uw.edu.pl או למערכת.

לצורך מחקר דוקומנטרי מבקש **אילן פרנקל** לאתר מידע בקשר למוריס פרידמן / Maurice/ Maurycy Frydman, שנולד בקרקוב, כנראה, בשנת 1894.

פרידמן למד בגימנסיה בקרקוב ואחר כך למד הנדסה חשמלית. היה מהנדס בפריז, ובאמצע שנות השלושים נסע להודו על מנת לנהל בית חרושת במייסור. במהלך שהותו עבד עם מהטמה גנדהי והוביל פרויקטים של פיתוח כלכלי באזורים הכפריים. יחד עם Wanda Dynowska מהספרייה הפולנית-הינדית היה דמות משפיעה בסיוע לפליטים טיבטים.

כל הידוע פרטים עליו או על שאריו מתבקש לפנות במייל אל : Elanfrenkel@gmail.com

מצעד לציון 76 שנים לחיסול גטו קרקוב

ביום ראשון, י' באדר ב' תשע"ט, 17 במרס 2019 יתקיים בקרקוב מצעד זכרון לציון 76 שנים לחיסול הגטו בפודגוז'ה.

המשתתפים במצעד יתאספו בשעה 12:00 בכיכר גיבורי הגטו בפודגוז'ה, על יד בית המרקחת שהיה בבעלותו של חסיד אומות העולם תדאוש פאנקיוויץ'. מכאן תצא שיירת המשתתפים, וביניהם נציגי העיריה והקהילה היהודית המקומית, למקום בו היה מחנה הריכוז הגרמני לשעבר בפלשוב.

בדרך נעבור ליד שרידי חומות הגטו שנותרו ברחוב לבובסקה, ולמרגלות השלט שנקבע במקום, לציון קיומו של הגטו היהודי. נחלוף על יד ה"בית האפור" ששימש, עד 1939, את עובדי "חברא קדישא". ליד המצבה שהוקמה בפלשוב, על שרידי שני בתי קברות יהודיים, יתקיים טקס זיכרון כולל תפילת קדיש ואל מלא רחמים.

לקבלת פרטים נוספים נא לפנות למערכת.

נא לשלם את דמי החבר לשנת 2019 בסך 150 ש"ח

המחאה לפקודת ארגון יוצאי קרקוב יש לשלוח לרחוב הנוריות 31 הרצליה,

4672630 אפשר לבצע העברה לחשבון הארגון בבנק איגוד (13)

סניף הסדנאות (079) חשבון מספר 216789

מרצל גולדמן במפעל "באטא" על ניירות אריים

סניף החברה הצ'כית לייצור נעליים BATA נפתח בראדום במאי 1939. בשנת 1942 עבדו במפעל כ-2,400 אנשים, ומתוכם כ-30% היו עובדי כפייה יהודים, רובם היו בעלי מלאכה - חייטים, סנדלרים, תפרי עור, ופרוונים.

כאשר חיסלו הגרמנים את הגטו בראדום, נלקחו רוב הפועלים היהודים למחנה ההשמדה טרבלינקה, ורק קבוצה קטנה של פועלים יהודים הועסקו במפעל. מספרם הלך והצטמצם וביוני 1943 לא נותרו פועלים יהודים במפעל.

לפולנים אלה הייתה העבודה במפעל, למרות השכר הנמוך, חשובה: היא סיפקה הגנה מפני משלוח לעבודת כפייה בגרמניה וסיפקה הוכחת תעסוקה קבועה כלפי השלטונות.

בתחילה עבדו במפעל גם יהודים ממחנה עבודה סמוך - אחרי חיסול הגטו רוכזו בו אנשים כשירים לעבודה, וקבוצת יהודים הייתה מגיעה כל בוקר לעבודה ב-"באטא", כמובן תחת משמר שליווה אותה בבואה ובדרך חזרה למחנה. שכרם שולם, כמובן, ל-ס.ס.

המפעל נוהל בהתאם לתורת הגזע. המנהלים, המהנדסים, המתכננים, נותני הפקודות היו הגרמנים. הפולנים יכלו להגיע לדרגת "מייסטר": ראש מחלקת ייצור, מחסנאי או פקיד זוט, אך רובם היו פועלי ייצור. והיהודים? אלה ביצעו את העבודות הקשות, המלוכלכות והמבזות ביותר. יום עבודה שלהם היה ארוך יותר. סחטו אותם עד הסוף, רעבים ובקושי לבושים, סבלו מקור במזג האוויר הפולני בסתיו ובחורף.

המנהל הלא גרמני היחיד בהנהלת "באטא" היה אבא שלי. תוארו היה Einkaufsleiter - מנהל הקניות בדרגת דירקטור. התפקיד כלל קניית חומרי גלם (רובם בהקצבה, כמובן), פיקוח על מחסנים, בקרה על הוצאת עור לעבודה, אחסונו ושמירת איכותו. גם חומרים אחרים הנחוצים לייצור נעליים היו תחת פיקוח ובקרה, אבל עור היה יקר המציאות. כדירקטור השתתף אבא בשיבות ההנהלה, וכך הייתה לו השפעה על ההחלטות החשובות, הכלכליות, הפיננסיות והאחרות של הפירמה.

נחזור כמה שנים אחורה בזמן. עד פרוץ המלחמה אבא, כמו רוב יהודי פולין, היה פולני בן דת משה. זו הייתה ההגדרה הרשמית של יהודי פולין. לעומת זאת, תחת השלטון הגרמני הוא היה יהודי. סתם. הנאצים לא התעסקו בשאלה מי הוא יהודי? לאום או דת.

אנשי ה-Werkschutz שוטרי המפעל, שם שלט ביד ברזל המפקד גורציק, Volksdeutsch (=גרמני שגר מחוץ לגרמניה), שתפקידו היה לשמור על סדר ומשמעת במפעל, ובעיקר למנוע גניבות. מתוך החצר הובילו לשער מעקות מצינורות ברזל, שורות שורות, ובתוכן עמדו הפועלים היוצאים מן המפעל, בתור לבקורת וחיפוש אישי על גופם.

כל הסצנה הייתה מדכאת ומשפילה, אך אלה שנאלצו להדחק כל ערב בין הצינורות ליציאה ידעו היטב שהעבודה לא רק מספקת להם מידה מסוימת של בטחון, אלא גם את פת הלחם היומית. זהו בית החרושת לייצור נעליים "באטא". ראדום-פולין-שנת 1942.

כל יום נשפכו מפסי הייצור אלפי זוגות נעליים. בקדימות ראשונה היו אלה לצרכי הצבא הגרמני, אחריהם נעלי עור מכול הסוגים עבור האוכלוסיה הגרמנית האזרחית, ולבסוף נעליים עם סולית עץ או גומי מצמיגים ישנים, למעלה בד גס, עבור הפולנים. ובקץ - סנדלים מבד וסולית עץ.

במפעל עבדו כ-2000 פועלים, רובם תושבי ראדום והסביבה.

הבוקר היה בוקר טיפוסי לתקופה זו של השנה, סתיו, ממש נוגע בחורף פולני אכזר. בחלק זה של פולין, המגוהץ ע"י הקרחונים שעברו פה לפני מיליוני שנה, ולא השאירו אפילו גבעונת קטנה לרפואה שתעצור את הרוח המשתוללת והמתיזה את טיפות הגשם, קר כמו קרח, ישר בפרצוף. בבוקר קר כזה, אפור וסגרירי אי אפשר אפילו לפתוח מטריה, כי הרוח תהפוך אותה מיד ותעיף למרחקים. העיר ראדום, אליה ברחנו מהגטו הקרקובאי, הייתה בדיוק באמצע מפת פולין, באזור כזה.

אבא ואני, שנינו מכורבלים במעילי גשם וכל דבר חם שיכולנו ללבוש, יצאנו לעבודה, כמו בכל יום. ירדנו במורד הרחוב ולפנינו השתרע נוף תעשייתי טיפוסי אופייני לתקופה. שורת מבנים שאיש לא דאג למראם החיצוני, מלבנים אדומות ואפורות, את צבעם אפשר היה רק לנחש מתחת לשכבת הלכלוך. הכול מוזנח כהה ועצוב, משרה אווירה מלנכולית.

שער הברזל האיתני, שער כניסה למפעל, סגר על חצר פנימית גדולה. לצדו בנין השמירה, מאויש על ידי

מפעל "באטא" בראדום. תאריך צילום לא ידוע

מרצל גולדמן במפעל "באטא" על ניירות אריים

ועברתי לעבוד במשרד מנהל הייצור.

מעמדה של משפחתנו היה לחידה בעיני השכנים והמכרים הפולנים. הם ידעו שיש לנו כרטיסי מזון של פולנים, אך הרי הורי לא הלכו לכנסיה. אבי לא טרח לתת הסברים, והמצב המעורפל היה נוח.

היהודים הועסקו בעבודות ניקיון, סבלות, בנית דרכים פנימיות והיו מבודדים מהעובדים הלא יהודים, וקשה היה שלא להבחין במצבם הרע, אם כי במקום חמלה הם זכו לאדישות או ליחס של לגלוג והשפלה.

בהתקרב החורף עשתה הנהלת "באטא" מחווה לעובדיה, וחילקה לפועלים מעילי חורף קצרים עם בטנת צמר גפן- משהו זול, מכוער ופשוט, אך מגן במידת מה מפני הקור האכזרי, שהגיע גם ל-20 או 30 מעלות מתחת לאפס.

מיד נמצא איזה "ליצן" שראה בכך הזדמנות ללעוג ליהודים. לבוש במעילו החדש, הודיע כאילו "רשמית" שגם להם מגיעה הקצבה של לבוש חם, ועליהם ללכת ולעמוד בתור ליד מבנה משטרת המפעל. הבדיחה נגמרה באופן מכאיב לאותם היהודים שהיו תמימים דיים להאמין. במקום מעילים קיבלו מכות מהשוטרים, בשעה שהבדחן וחבריו צחקו ונהנו מ"ההצגה".

למחסן תוצרת גמורה כדי להזדכות על מה שנמשך בבוקר.

למעמדו הרם ב-"באטא" הגיע אבי בזכות ידיעת השפה הגרמנית על בוריה, ומומחיותו בענף העורות ותעשיית הנעליים. בהמלצתו, נתקבלתי גם אני לעבודה ב-"באטא" עוד בטרם מלאו לי 16 שנים.

לפי מיטב המסורת הייקית, דרש אבא שאתחיל מלמטה, וכך מצאתי את עצמי עובד על מכונה לתפירת סוליות במחלקת הייצור של נעלי עור. למזלי הדבר לא ארך הרבה זמן, שכן מנהל הייצור, בלחוט, שם עלי עין, והחליט שאני יכול להביא יותר תועלת ולעשות עבודה שדורשת יותר שכל מאשר לעמוד יום שלם ליד המכונה, ולעשות שוב ושוב אותן הפעולות, כמו רובוט.

נשמע פשוט אך המציאות, כרגיל, מורכבת יותר - מדי פעם התקלקלו המכונות והיו גניבות במהלך ההובלה (עור, בד וחוט) היו מוצרים יקרי ערך בשוק השחור).

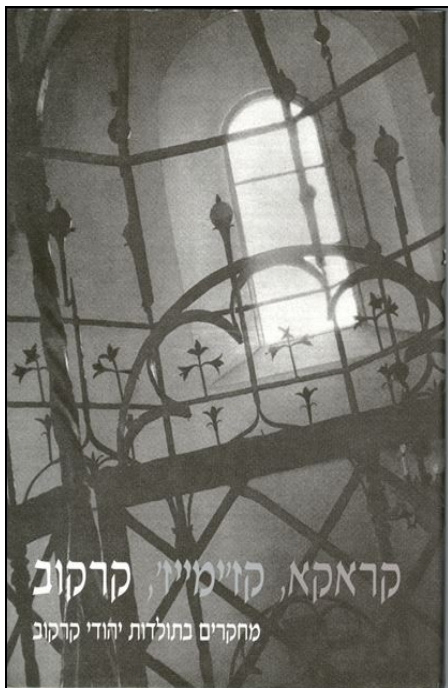
עלי היה לקבל מהמחסן סחורה על פי תוכנית הייצור, לדאוג להובלה ללא גניבות, ולסיים את יום העבודה כשמספר הנעליים מתאים לסחורה שנופקה מהמחסן. הסתדרתי לא רע, וזמן קצר שוב עליתי לדרגת אחראי על המניפולנטים המחלקתיים,

היו להם חוקי נירנברג הגזעניים וזה הספיק. יהודי זה גזע. גזע נחות של תת-אדם. השלטון הכובש הנפיק לאוכלוסיה היהודית תעודות זהות חדשות בצבע צהוב, בולט. בראש הדף הראשון היה כתוב באותיות גדולות Die Judin או Der Jude, דהיינו: יהודי או יהודיה.

אבי ידע שזו רק התחלה. הוא הכיר היטב את הדוקטרינה הנאצית, קרא את העיתונים שהתפרסמו בגרמניה, הכיר את כתבי היטלר 'מיין קאמף', ראה את הקריקטורות ב'שטרימר' והתייחס ברצינות לאיומיו של גבלס. ולכן, כבר בתחילת השלטון הנאצי בפולין דאג להשיג למשפחה 'ניירות אריים' -תעודות זהות בצבע אפור וכך נולדו מקס-מרצין גאלאס, רעייתו סטפניה, והילדים מרצל ונלה, כולם קתולים-רומים מגזע ארי טהור.

הוא מינה אותי לתפקיד מניפולנט מחלקתי. לא היה לי מושג למה נקרא התפקיד הזה מניפולנט. לא היתה בו שום מניפולציה. בסך הכול זה היה מחסנאי מחלקתי, שחובתו הייתה לקבל מהמחסנים את כל חומרי הגלם הנחוצים לייצור היומי, לחלק אותם לפועלים לפי הפונקציות השונות, ובסוף היום לקבל את כל כמות הנעליים שיוצרה, ולהעביר

ויתור של יהודי קרקוב על זכות מסחר בעיר, 1485

קראקא, קו"מ"י, קרקוב
מתקנים בתולדות יהודי קרקוב

וכך נכתב בתעודה: "אנחנו החתומים מטה, ראשי ק"ק דקראקוב, מודים ומעידים בחתימת ידינו איך שבהסכמת כל אנשי הקהל נרצינו וקבלנו עלינו ברצון נפשנו בלי שום אונס כלל שלא להתעסק בשום סחורה, וכל ענייני סחורה או פרקמטיא נחלל ונעזוב לגמרי. גם לא נוכל לקחת מיני סחורה או פרקמטיא מסוחרים ולמכרו על ידינו לגויים אחרים, זולתי המשכנות שלנו, אשר כבר עבר זמנם ונפסדו בריבית, נוכל למוכרם בבתינו בכל עת שיזדמן.

ואותם המשכנות לא נהיה רשאים לישא ולטלטל למוכרם ברחובות ובשווקים בתוך העיר, זולתי בשני ימים מוגבלים בשבוע, שהם יום ג' ויום ו', ימי דשוקא, וגם בימי היריד [...] " וחתמו: משה ב"ר אפרים, יעקב ב"ר אלכסנדר הלוי, יהושע ב"ר אפרים, מרדכי ב"ר יעקב.

פרופ' אלחנן ריינר, במאמרו 'רחוב היהודים בקרקוב' בתוך "קראקא, קו"מ"י", קרקוב", מצטט את הדברים שנכתבו בתעודה העברית הקדומה ביותר ששרדה ונשמרה בארכיון קרקוב, בלטינית ובעברית.

עניינה של התעודה הוא בהתחייבות של מנהיגי הקהילה היהודית להימנע מלעסוק במסחר בתחומי העיר קרקוב [...] ולהשאיר את היהודים בתחומי העיסוק המסורתי שלהם - עסקי ההלוואה בריבית - ולמנוע את חדירתם לתחומי המסחר.

ענף המסחר היחיד שהותר ליהודים היה סחר במשכונות, שהוגבל לימי שוק ויריד, שבלעדיו ההלוואה על המשכון לא יכולה להתקיים. יוצא מן הכלל היה זכותן של נשים יהודיות למכור את מעשה ידיהן: מצנפות ותכשיטים תוצרת בית.

"העולם הפוסט יהודי של קז'ימייז' קיים. צריך רק להכנס לחצרות"

ראיון עם בוגדן פרימורגן Bogdan Frymorgen, עיתונאי רדיו וצלם, לרגל פרסום אלבום צילומי "Karzimierz"; מראיינים מאגוזטה סקוברונסקה Małgorzata Skowrońska ו-יאן לאטאלה Jan Latała; התפרסם ב- Wyboreza.pl Krakow ב-7.12.2018; תרגום לעברית: נורה לרנר.

שיצא אלבום תמונות נפלא של קז'ימייז' העליזה עם שפע הברים שבה. זו לא דרכי. לא יכולתי להסתכל כך על קז'ימייז'. אני עדיין 'תקוע' בעולם היהודי ההוא, אותו גיליתי בשנות השמונים. והוא עוד קיים - די להכנס לחצרות בתי קז'ימייז' ולראותו. היום העולם הזה קיים רק מאחורי שערים וקודי כניסה, אך עד לפני שנים מעטות אפשר היה להכנס ולראותו. שם אני מוצא את העקבות שהם מושאי הצילום שלי. אני מחפש ומאתר אותם אישית, שכן בעוד זמן לא רב הם עלולים שלא להתקיים.

שאלה: איזה הם החצרות הללו?

תשובה: באלבום יש תמונה של חצר ברחוב יוזפה. אילמלא היו שם מכלי אשפה עירוניים, אפשר היה לחשוב שזו תמונה של החצר מלפני המלחמה. הכניסה למבוכים אלה היא כמו נסיעה בזמן. חלק מהשערים נעולים. אני תוהה מי פתח אותם לאחרונה.

קז'ימייז' שלי אינה מוגדרת. אם נסקור את רשימת בעלי הבתים משנת 1905, הרי שכל הבנינים ברחובות סטרדומסקה, קולטק, אגנישקי, דיטלה וקרובסקה היו בבעלות יהודית. לפני כמה שנים רכשתי דירה בסטרדום. לפני המלחמה גרה בה משפחה יהודית. אני יודע את שמם. רובם ניספו במחנות, ואלה שניצלו מצאו את עצמם באנגליה. אני מרגיש כדו"ר בדירה. למשל, לא העזתי להחליף את הריצוף. אני מודע לנוכחותם, ולעובדה שיום אחד דפק על דלת הכניסה נאצי שהורה להם לארוז בתוך דקות ספורות.

שאלה: על אחד הצילומים יש כתובת "What the f*ck happened. Jew". מודגש.

תשובה: השאלה הרטורית בצילום מתקבלת טוב על ידי היהודים. הם לא אוהבים שאנו אומרים שמישהו הוא ממוצא יהודי או שייך לדת משה. למזלנו המצב משתנה, ודומני שאנחנו מתחילים להשתמש מחדש במילה "יהודי" (Żyd), במשמעויות השונות.

שאלה: האם זכור לך ביקורך הראשון בקז'ימייז'?

תשובה: זה היה באמצע שנות ה-80, אם כי הייתי אמור להגיע עוד קודם, שכן כבר ב-1981 התחלתי ללמוד. קז'ימייז' היה אז רובע כמעט 'אסור לכניסה'. חשוך. אפילו המשטרה פחדה להכנס אליו. מי שלא היה משם לא נכנס לתוך השכונה.

שאלה: האם נתקלת במקום החשוך הזה במקרה?

תשובה: זאת הייתה שרשרת של אירועים שהובילה בסופו של דבר לאלבום צילומים. אני חייב לחזור לעבר. הלכתי לבית ספר יסודי בביאלסקו-ביאלה. 'פטרון' בית הספר היה יאנוש קורצ'ק, אותו הגדירו תמיד כרופא פולני שהלך אל מותו במחנה עם ילדים פולנים. המילים "יהודי" או "יהדות" לא נאמרו.

בדרכי לבית הספר חלפתי על פני בית כנסת. משהו בראשי גרם לי להבין שהמקום הזה קשור לדת. לא ידענו לפענח את הסימנים. אף אחד לא דיבר על יהודים, לא לי ולא לכל בני דורי.

בשנת 1985 צפיתי בקולנו 'מיקרו' בסרט "שואה" של קלוד לנצמן. יצאתי מזועזע. כשהגתה לאנגליה התחלתי לחפש מידע על מה שקרה בפולין. הייתה זו חוויה חזקה כל כך, שהצלחתי ליצור במוחי עולם ממה שמצאתי בספרים ובמסמכים. לעיתים כמעט הרגשתי אותו. את העולם הזה התחלתי לחפש בקז'ימייז'. כשכבר ידעתי מה קרה הסתכלתי על השכונה באופן שונה.

שאלה: אתה איש רדיו ולקחת לידך מצלמה?

תשובה: זהו שלב נוסף באירועים. את המצלמה הראשונה קיבלתי מחברי כריס שוורץ, בודהיסט - אולי כמחאה נגד אביו שזנח את הדת היהודית. כריס מכר את כל רכושו, כולל דירה מקסימה בבריטון, את הכל והגיע לקרקוב. נעמד במרכז קז'ימייז' והכריז על הקמת מוזיאון. הוא הצליח. הוא נפטר לפני 11 שנים ו-"מוזיאון יהודי גליציה" קיים ופועל יפה.

כריס העניק לי מצלמה שחיילים אמריקאיים בוויאטנם זרקו על אויביהם כשאזלה להם התחמושת. למדתי לבד. בהתחלה צילמתי מאות תמונות, ולאט לאט התחלתי להתמחות ולזהות את האובייקטים לצילום שתהיה להם השפעה.

שאלה: האם כאלה הם הצילומים שלך מקז'ימייז'?

תשובה: התחלתי לצלם את הרובע הפוסט-יהודי (אני מתבטא כך כי אי אפשר לדבר היום על קז'ימייז' היהודית) כשכבר ראיתי עצמי כצלם. את האלבום הראשון צילמתי במצלמה של כריס - זה היה אמור להיות מחווה לזכרו של חבר שמת. הצילומים לאלבום החדש החלו בשנת 2006.

שאלה: איזה מין קז'ימייז' חיפשת?

תשובה: אפשר לצלם את קז'ימייז' באופנים שונים. אני מתאר לעצמי שיש מי

“העולם הפוסט יהודי של קז’ימייז’ קיים.”

פעם היה לי רעיון, ואולי עוד אבצע אותו יום אחד, שעל כל כיסא בכל בר ומסעדה יקבע שלט ועליו שם של יהודי שגר כאן פעם. אתה יושב במקום כזה, שותה קפה או יין, ועיניך סוקרות את המקום ונתקלות בשמות. זו דרך נוספת לזיכרון.

שאלה: אתה נוסע ברחבי העולם ומבקר בשכונות שהיו פעם שכונות יהודיות. איך אתה רואה את קז’ימייז’ בעוד 10 שנים?

תשובה: אני לא יודע איך היא תראה אך אני יודע כיצד הייתי רוצה שתראה. אני מצפה שאותם ארגונים ומוסדות הדואגים להנצחת הזיכרון היהודי יתחברו ובכוחות משותפים יקיימו פעילויות תרבות, וזאת למרות שהשפעתם היא רק לטווח ארוך. באמצעותם אתה יכול לשנות את העולם.

היום פועלות בקז’ימייז’ גלריות רבות, אך הן נאבקות. מוזיאון יהודי גליציה והמרכז היהודי הקהילתי (JCC) עושים עבודה נפלאה. גם חנויות הספרים מוסיפות לאווירה. אם משהו כואב לי, למרות שאני ליברלי, זהו מועדון הגו-גו במרכז העולם היהודי לשעבר. בניין גדול ועליו המילה 'באולינג'. מפלצת אדריכלית, שלעולם לא תתכסה בפטינה ולעולם לא תתאים למארג הכללי. פרנסי העיר צריכים לוודא שבניינים חדשים לא יבנו כישנים, ולא יקלקלו את המקום במראם המחריד.

שאלה: תושבי קרקוב אינם באים לקז’ימייז’, למעט לכמה פאבים. התיירים מאכלסים את מקומות הבילוי. תורים ארוכים ואוכל מהיר...

תשובה: נכון, אך הודות לגשר בין קז’ימייז’ לפודגוז’ה, תושבי קרקוב עברו לשם. נהר התמזה בלונדון הוא עמוד השידרה של העיר, וקרקוב עדיין לא מצאה שימוש עכשווי לוויסלה ומזניחה אותו. כשמתבוננים בתצלומי ארכיון הרי רואים שהנהר חי, צוחק וצועק. החיים האלה, למרבה המזל, חוזרים לאט.

שאלה: בקרקוב מתלבטים בקשר לאיסור תנועות מכוניות בקז’ימייז’. מה אתה מציע?

תשובה: אופנים. בלונדון, עיר של 10 מיליון תושבים, אפשר לנוע רק באופניים, אחרת אתה תקוע בפקקי תנועה. בשביל מה לנסוע בקז’ימייז’ במכונית?

שאלה: מכונית היא עדיין סמל סטטוס.

תשובה: זה רק עניין של זמן. גדל דור שאקולוגיה היא בדמו.

שאלה: "קז’ימייז’" הוא האלבום השני שלך על הרובע. האם יהיה אלבום נוסף?

תשובה: אני לא ארכיבר. אני לא יכול להמשיך ולכן הנחתי את קז’ימייז’ שלי על המדף.

שאלה: יש שני הסברים: אחדים שותקים לנוכח הזוועה שחווה העם היהודי, צריך להצדיע להם. אחרים עדיין מחזיקים בדעות אנטישמיות.

תשובה: למילה "יהודי" (Zyd) לא צריכה להתלוות קונוטציה נוספת, בדיוק כמו המילים "פולני" או

"בולגרי". הכתובת "What the f*ck happened. Jew" כבר נמחקה. אני רואה בכתובת כזו תועבה, אך מוצא גם אמפתיה למי שכתב. התשובה לשאלה זו היא תמונה אחרת: הדלת חסומה בקרשים שמזכירים מגן דוד. גם דלת זו כבר לא קיימת.

שאלה: אתה אוהב את קז’ימייז’ העכשווית?

תשובה: היא מוצאת חן בעיני. אני לא חסיד של הנצחת המוות. אין דרך לחזור לעולם היהודי שהיה, אך צריך לשמר את הזיכרון שלו. זיכרון אינו הוספת אנדרטה. שיקום העולם היהודי בקז’ימייז’ היה רעיון פזיז. לקרקוב יש זכות להתפתח ולא ניתן לסגור שכונה שלמה בעבר.

פשע וענישה בקהילה

תעודה על פשע וענישה בקהילה בשנת 1649 מביא פרופ' אלחנן ריינר במאמרו "רחוב היהודים בקרקוב" בספר "קראקא, קז’ימייז’, קרקוב. מחקרים בתולדות יהודי קרקוב". התעודה מתייחסת לעברייני צעיר, תושב קרקוב, מנהיג כנופיית גנבים בשכונת היהודים בקרקוב, שנתפס בגניבה מאחד מבעלי הבתים בקהילה.

הקהל גזר על העברייני גירוש מוחלט מן העיר, מהלך שהיה כרוך גם בשלילת 'חזקת היישוב' של העברייני - כלומר, שלילת מעמדו האזרחי בקהילה. זהו אחד העונשים הכבדים ביותר שעמדו לרשות הקהילה, והוא הופעל בדרך כלל כלפי נוודים חסרי זכויות מגורים בקהילה, אך לא נגד תושב הקהילה עצמה.

יומנה של ינקה גולדשטיין

במוזיאון גליציה בקרקוב ראה אור יומנה של ינקה גולדשטיין, שכולל למעלה מ-300 עמודים ונכתב בתקופה שמ-16.3.1940 ועד 7.8.1942. במשך שנים רבות היה היומן מונח אצל אנדז'י ואליציה לחוב ואחר כך אצל בתם אווה צ'קאי, והאחרונה מסרה אותו, בשנת 2017, למוזיאון גליציה.

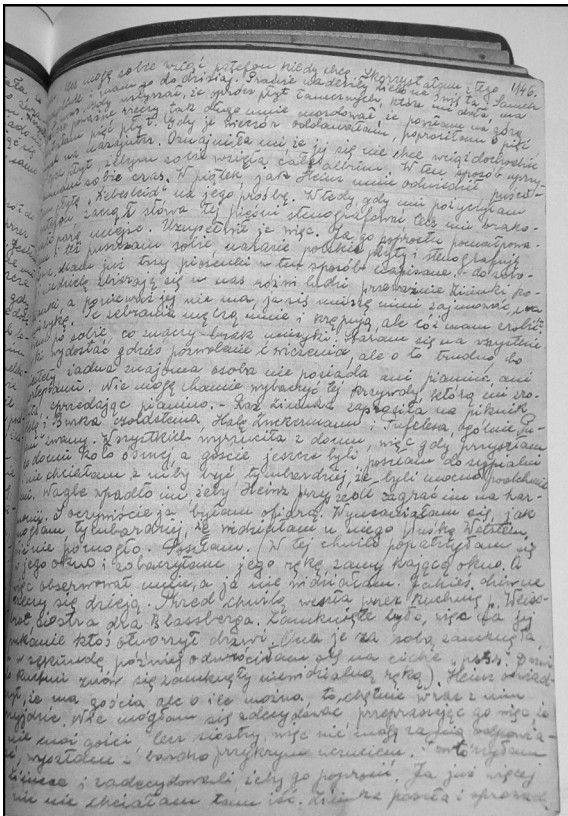
ינינה ברוניםלבה (ינקה) גולדשטיין נולדה בקרקוב בשנת 1920 בת ליוליאן גולדשטיין וסלומאה-שרה לבית שלר-זילברלינג, ואחות לרוז'ה-סטפניה (ילידת 1917) ולסטפן (יליד 1922). האב היה חבר פעיל של איגוד בעלי המלאכה היהודים "שומר אמונים", העורך הראשי של כתב העת "מלאכה ותעשייה". המשפחה כולה נרצחה.

ינקה החלה לכתוב יומן זמן רב לפני פרוץ המלחמה, אך שרדה רק מחברת אחת, בכריכה השחורה. בדפים צפופים, בשני צידי הדף, ללא רווחים כמעט, תעדה הנערה את המתרחש, את רגשותיה וזיכרונותיה מאמצע יוני 1940 לאמצע אוגוסט 1942.

היומן, שפורסם בשפה הפולנית, נערך על ידי קת'ינה צימרר ואווה צ'קאי, כולל גם מידע על אנשים רבים נוספים וגורלם:

השען יוסף אקר; האחיות התופרות פרידה ונינה אברהמר ואמן רגינה אברהמר לבית רוזנר; רומן-רומק אלכסנדרוביץ; רומן-רומק אמספלד; הרופא ד"ר וילהלם ארמר; פרידה בנט; אסתר-ארנה ברט לבית שלר-זילברלינג; לאופולד ברוולד, רעייתו פרנציסקה-פייגל-פרנקה לבית שלר-זילברלינג ובנם יז'י; אדווין ביברשטיין; ארתור ביברשטיין; אינקה ביברשטיין; יעקב-קובה בירנר ורעייתו מלכה; מיצ'סלב-מיטק, רפאל-פונייק, רוזליה וסטניסלב-סטשיו בירנר; שרה בירנר לבית קלב; ד"ר מקסימיליאן בלסברג ובתו חנה; גרשון-גשיו בליט; הלנה-הלה בלוד; ארתור-ארטק ברנדט; רופא שיניים רודולף ברכנר; רוזליה בולבוב; אירנה-אירקה דמביצר; האחים איזידור, מרצל, הלנה-הלה דיצ'ק, הנריק ורעייתו פרנציסקה לבית גוטליב; מרתה דרסלר לבית ברינצ'ר וילדיה היינץ, סוזי ויואכים; ד"ר איזידור

איכנהולץ מטרנוב ורעייתו רגינה לבית לופלהולץ; אדולף אלסנר ורעייתו סטפניה לבית לינקרס; האחיות ברוניםלבה-ברוניה ואירנה-אירקה; ד"ר יוסף פישר ורעייתו ריטה לבית גלסנר; המסגר אדולף גמסקי; אנה גולדלוט; יוליאן גולדשטיין ורעייתו שרה-סלומאה לבית שלר-זילברלינג, והילדים: ינקה, רוזה וסטפן; ארלטה גוטליב; איזידור גוטליב; שאול גרונר; הנריק-הניו גוטמן; רבקה הלברשטם לבית וולף; פרנציסקה-פרנקה הלפרן; שרה הלברנד לבית זילברגר ובתה מרתה; ד"ר יוליוס האוזמן; מלה הפנר; פולה הירשפלד; יוליאן הופמן; לולה הופשטטר; זופיה הורוביץ; קרולינה הופרט; רוזליה קלמט; שמעון קפלנר ורעייתו רבקה לבית רוזנצוויג; ד"ר רגינה כץ; יעקב קסטנבאום; יוסף קוניק, יז'י-יורק קראוס; הלה קריגר; יוסף קוקורוט; אירנה למנסדורף, יעקב לנדסנברגר, קלמן לנגר; ד"ר אברהם טאוב; מריה-מרישה לינקרס; פאולינה לזר; מוניק לבקוביץ; פליציה-פלה ליברמן; אדולף לילנטל ורעייתו ברוניםלבה לבית יורוביץ; ויטולד-ויטק לימט; איזידור לופלהולץ; ד"ר מטילדה לב; לאונרד-לונק לוקס; ריצ'רד לוסגרטן; סטניסלב-סטשק מרקיהים; ריצ'רד מזנק; מילק מילימפיקי; זופיה מינדר; זיגמונד ואלכסנדר ניגר; אברהם אופן ובניו שמואל, קרול ואיגנץ ורעייתו סלמה לבית ברגר; פליציה פאצאנובר, הלנה פאצאנובר; ד"ר ברנו פלין; ד"ר הנריק פכנר; מיצ'סלב-מיטק פמפר; בלנקה פינקוספלד; מרק רשבאום, רעייתו רבקה רגינה לבית שונברג ובתם אירנה; הנריק רייסמן; ארמין רייגלהאופט; רחל רות; ד"ר מיכאל שנל; צילה שנל; רבקה שנל; יוליה שנל-זילברלינג; ד"ר שמואל שנל-זילברלינג; אירנה שנל לבית אופן; קורט שונברג; אולגה שונגוט; ד"ר אוטו שוורץ; אנה שוורצברנדט; לאון דיילינגוט ורעייתו רוזה; ליליאן זילברלינג-וייס; אברהם זילברמן;

דף מיומנה של ינקה גולדשטיין

איגנץ-יצחק שפירא; אדם-אדש שפירא; מריה שפירא; ינינה סטר לבית ריינהולד; אדולף-דולק שטיינר; סטפניה שטיינר; לאוניטה שטרן לבית שלר; יאן שטרם; אדואר שנצר; ד"ר ולדיסלב שטנצל; אליעז-לוטק טייטלבוים; רוניקה ונדרר; פאולינה-פולה ווסברגר, אמיל ווסרלאוף, סטפניה ווסרמן; לאופולד ווסרמן; צציליה וסרטייל; יוסף ווטוט-זילברלינג; פליציה ויינגרן; יושו ויינגרן; גולדה ווינגרן לבית ווסרמן; סטלה ויינבר; רנה וויס; סילביה וייסברג; מנק וייסקירך; הלנה וורנר לבית אופן; ניושה ווטשטיין; ליבה וולף; קלמן-לייב וולפליילר ורעייתו חיה לבית נדל; ינינה ורובל; ארנולד-צימרשפיץ; הנריק צימרשפיץ; לאון-ניושק זוגהאפט; הלה צוקרמן.

אבלים על פטירת חברתנו

יהודית (ג'יג'ה)

קריגל ז"ל

לבית הולנדר

ומשתתפים בצערה העמוק של המשפחה

תחילת התארגנות הפועלים היהודים בקרקוב

5- זלוטי, ופרוון שכיר - 4 זלוטי. באותה עת עלה קילוגרם לחם כ-חמישית זלוטי.

הפועלים היהודים לא נותרו אדישים לתנאים אלה. כבר בשנת 1870 הכריזו פועלי הדפוס היהודים בקרקוב על שביתה. כעבור שנה שבתו החייטים והאופים היהודים ומאוחר יותר גם 70 נגרים יהודים.

בשנות התשעים של המאה ה-19 החלו היהודים להתארגן באיגודים מקצועיים, על מנת להביא לשיפור במצבם. בשנת 1893 היו בקרקוב שני איגודים מקצועיים ועשר שנים מאוחר יותר גדל כבר מספרם ל-17 איגודים. תחילה היו היהודים מאוגדים באותן מסגרות עם הנוצרים, אך במהרה בשלה ההחלטה להתארגנות של הפועלים היהודים במסגרת פוליטית נפרדת.

ב-1 במאי שנת 1905, לאחר ויכוחים רבים, התכנסו החברים בקרקוב והכריזו רשמית על הקמתה של המפלגה הסוציאל דמוקרטית היהודית – ה'ז'פ"ס (Zydowska Partia Socialno-Demokratyczna – ZPS). באותו יום קיימו יהודים, בפעם הראשונה, עצרת נפרדת במסגרת הפגנות ה-1 במאי.

לפי:

"קרקוב וראשית תנועת הפועלים היהודית בפולין"
מאת אריה גלבר בתוך קראקא, קז'ימייז', קרקוב.
מחקרים בתולדות יהודי קרקוב

במחצית השנייה של המאה ה-19 הפכה קרקוב מעיר פרובינציאלית לעיר מודרנית, השנייה בגודלה בגליציה, ועל רקע זה גברה התחרות בין נוצרים ליהודים בעיר. מצבם הכלכלי של המוני היהודים הלך והדרדר. התוצרת התעשייתית הזולה, שבאה מן המערב, פגעה בבעלי המלאכה, רשת מסילות הברזל דחקה את רגלי העגלונים, הפועלים ושכירי היום נפגעו מתחרותם של בני הכפרים שחיפשו עבודה בעיר. יהודים לא התקבלו לעבודה בענפים בהם היה לממשלה מונופול - יצור משקאות אלכוהוליים סחר במלח, והכמורה הפולנית עודדה לקנות רק בחנויות נוצריות. בנוסף נכפתה על היהודים חובת מנוחה ביום א', ובשל כך נאלצו היהודים לשבות ממלאכה במשך שני ימים בשבוע.

כלכלתה של קרקוב הייתה מבוססת בעיקר על מסחר, עקב כך היוו הפועלים השכירים מיעוט בקרב יהודי המקום. תנאי העבודה של הפועל היהודי, וגם של עמיתו הפולני, היו קשים ביותר.

יום עבודה ממוצע בשנת 1894 היה בין 13-15 שעות, ובמקצועות מסויימים עבדו הפועלים השכירים אף יותר. השכר היה נמוך מאד. בתעשיית האריגה, שהעסיקה יהודים רבים, הרוויח אורג 5-7 זלוטי לשבוע, עוזרי אורגים קיבלו רק 1-2 זלוטי. מסגרים יהודים הרוויחו אף הם לא יותר מ-2 זלוטי לשבוע, והשכר השבועי של עוזר לסנדלר הסתכם לכל היותר ב-8 זלוטי, של תופר במכונה

גורלו העצוב של דוד שונווטר

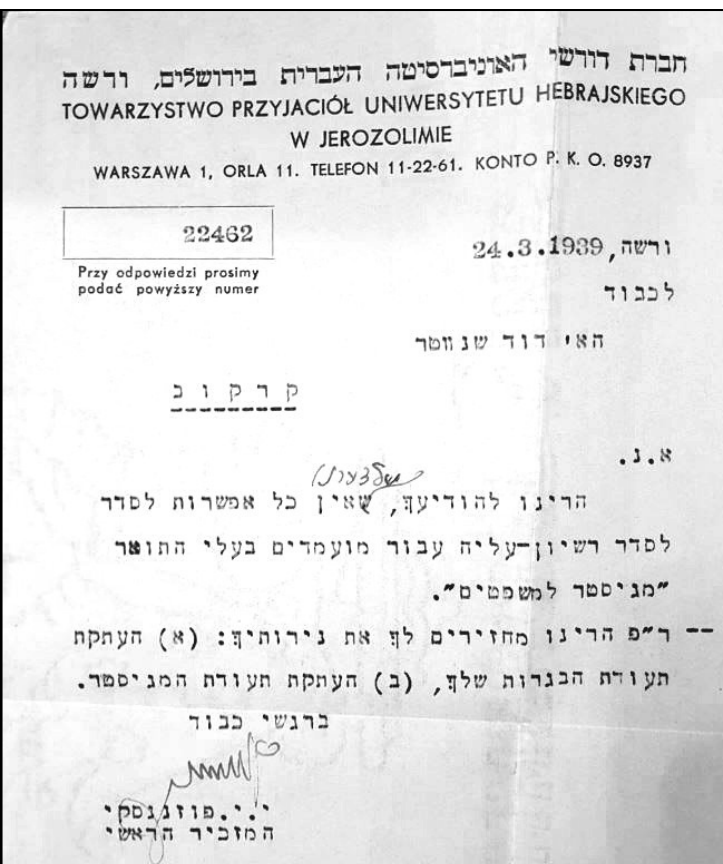
דוד שונווטר Shonwetter, בנם של משה מרקוס ושרה לבית צוויג, נולד בקרקוב ב-18.10.1912, והמשפחה, יחד עם עוד שני בנים בוגרים - מנדל יליד 1909 ויעקב יליד 1910 - גרה ברחוב Czarnieckiego מס' 2 בפודג'זה.

על חיי המשפחה ידוע לנו רק שדוד נישא לסטפה בת שמעון באומינגר ותהילה לבית הולנדר, ילידת 1918 בקרקוב, וגם שני אחיו היו נשואים.

עוד ידוע שדוד למד בפקולטה למשפטים באוניברסיטה היגלונית וכי ביקש, בשנת 1939, לעלות לארץ-ישראל ולהמשיך כאן את חייו.

כל המשפחה נספתה, למעט רעייתו סטפה, שהתחתנה לאחר המלחמה עם לוטנר, ונתנה עדות ב"יד ושם".

בעליית גג נמצאו שני המסמכים של דוד - מכתב סרוב מהאוניברסיטה העברית בארץ ישראל ותעודת הסטודנט שלו מהאוניברסיטה היגלונית.

האם משהו מכיר את קרובי המשפחה של משפחת שונווטר או לוטנר כדי שנוכל להחזיר להם את המסמכים הללו?

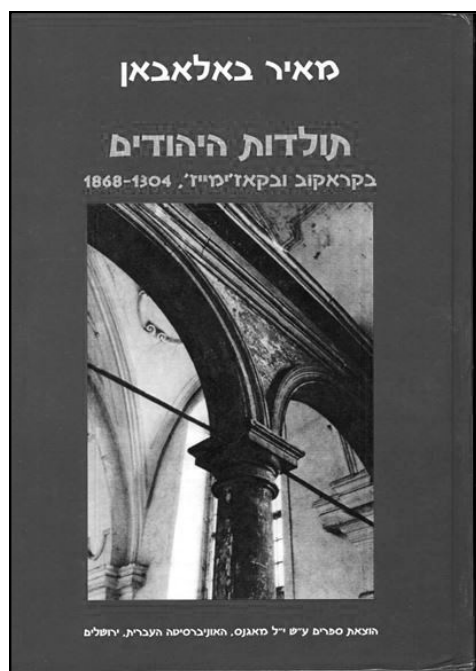
ספרים, רבותי, ספרים

שני כרכים מחזיק הספר "תולדות היהודים בקראקוב ובקאז'ימייז' 1868-1304" מאת מאיר באלאבאן, שראה אור בעברית על ידי הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית בירושלים, בשנת תשס"ג.

ביותר מאלף עמודיו עוסק הספר בנושאים הבאים:

- ♦ היהודים בקראקוב עד גירושם לקאז'ימייז' בשנת 1495;
- ♦ היהודים בקאז'ימייז' (עד הפלישה השוודית בשנת 1655);
- ♦ המערכת המשפטית חיי-המשפחה והתרבות;
- ♦ תקופת המלחמות והאיבה

- (המחצית השנייה של המאה השבע-עשרה);
- ♦ המסחר והתעשייה במפנה המאות ה-17 וה-18 (1742-1655);
- ♦ מערכת החוקים של הקהילה היהודית בשלהי המאה השבע-עשרה ובראשית המאה השמונה-עשרה;
- ♦ התקופה האחרונה של ממלכת פולין-ליטא החופשית;
- ♦ תרבותם של יהודי קראקוב במחצית השנייה של המאה השבע-עשרה ובמאה השמונה-עשרה;
- ♦ הכיבוש האוסטרי השני - פולין במסגרת תוכניותיו של נפוליאון; הרפובליקה של קראקוב (1846-1815);
- ♦ חידוש שלטונה של אוסטריה.

כיצד תרמה הקהילה היהודית בקרקוב לפתרון המשבר הכלכלי העולמי?

בדף הפייסבוק של הקהילה היהודית בקרקוב <https://www.facebook.com/gwzkrakow/> מצאנו את הפוסט הבא:

"כידוע, השנים 1929-1933 היו שנות המשבר הכלכלי הגדול בעולם... אנחנו לא יודעים איך היה המשבר מסתיים, אלמלא פעולתו של הרב הראשי של קרקוב, הרב יוסף קורניצר, אשר קרא לייחד יום צום, באחד מימי ינואר 1933, על מנת לפתור את המשבר הכלכלי.

הרב קרא לכל יהודי העיר לקיים יום של כפרה, צדקה ותפילה. הקהילה נענתה מיד ועל פי דיווח בעיתון "נובי דז'יניק" מלאו כל בתי התפילה בהמוני יהודים. במהלך היום צמו היהודים ובתפילת הערבית נאמרו תפילות מיוחדות ורבים תרמו לצדקה.

כך תרמה הקהילה היהודית הדתית של העיר קרקוב לפתרון המשבר הכלכלי הגדול בתחילת שנות העשרים והשלושים.

בית הכנסת הישן מכיוון רחוב ברטושה (Bartosza), יום חורף בשנות השלושים של המאה העשרים

פנקסי קהילת יהודי קרקוב

החברה קדישא. חלק נכבד מן החומר שנמצא בהם הוצא לאור עוד קודם חורבנה של הקהילה, וראשון למוציאים לאור היה פיבל הירש וטשטיין, שעמל על פרסום תעודות רבות מתוך הפנקסים ועל עיבוד החומר ההיסטורי שבהם.

תקנות הקהילה משנת שני"ה (1595) פורסמו על ידי ההיסטוריון מאיר באלבאן, והן הקדומות שבתקנות הקהילות בפולין, וחשיבותן רבה להכרת הקהילה ומוסדותיה.

פרופ' אלחנן ריינר, במאמרו 'רחוב היהודים בקרקוב' (בתוך קראקא-קאז'ימייז'-קרקוב מחקרים בתולדות יהודי קרקוב, עורך: אלחנן ריינר, הוצאת המרכז לחקר תולדות היהודים בפולין ומורשתם, המכון לחקר התפוצות, אוניברסיטת תל אביב, תשס"א) כותב כי עד סמוך לשואה שרדו בקהילת קרקוב פנקסי קהילה רבים, יותר מאשר בכל קהילה אחרת בפולין.

פנקסים אלה תיעדו את פעולות מוסדות הקהילה והכילו תעודות מסוגים שונים, החל מתקנות הקהילה שנקבעו בשנת 1595, פנקסי חברות שונות ובכללם פנקסי

